

ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЇ ІНСТРУМЕНТІВ БУДІВЕЛЬНИКІВ У БОЙКІВСЬКИХ ГОВІРКАХ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (46)

УДК 811.161.2'282.2

DOI:10.24144/2663-6840/2021.2(46).247–256

Чаган О. Особливості номінації інструментів будівельників у бойківських говірках; кількість бібліографічних джерел – 32; мова українська.

Анотація. У статті проаналізовано назви інструментів будівельників як сегмента будівельної лексики бойківських говірок. Під впливом внутрішньомовних та позамовних чинників будівельна лексика бойківських говірок зазнає певних змін – деякі назви реалій будівництва архаїзуються, інші втрачають своє значення чи набувають нового. *Актуальність* дослідження полягає в необхідності зберегти для майбутніх поколінь діалектні назви, які можуть бути втрачені, простежити лексико-семантичні процеси в семантичній підгрупі назв інструментів будівельників. *Мета і завдання* наукової розвідки полягає у визначенні структури назв інструментів будівельників, їх мотивації, способів творення, походження, а також внутрішньосистемних зв'язків. Здійснений аналіз засвідчив, що за структурою назви інструментів представлені здебільшого однослівними номенами. Для їх творення типовими МО є «дія», яку виконують цим інструментом (*дз'убан, кле'пач, паж'ник, стру'гак, тоу'качка, коло'тушка, трам'бачка* та ін.), та «будівельний матеріал» (*гон'тар', дра'ничник, лат'ник*). Прості назви утворені здебільшого суфіксальним способом словотворення (*шеме'т'їука, ст'їгачка, шпик'л'арка, маст'єрок* та ін.), спорадично відзначено префіксальний спосіб (*от'в'ес*) та основоскладання (*бензоп'їла, вод'овага*). Двослівні назви репрезентують незначну частину досліджуваної семантичної підгрупи, більшість із яких – атрибутивно-субстантивні словосполучення (*руч'на п'їла, т'рац'ка п'їла, штико'ва ло'пата, сов'кова ло'пата* та ін.). Вони ілюструють родо-видові системні зв'язки в цій семантичній підгрупі. У деяких говірках засвідчені також антоніми, утворені за диференційними ознаками 'розмір' (*полу'т'ор: т'орка*), «форма» (*моло'ток: кле'вец'*), та синоніми, представлені лексичними дублетами (*коло'тушка, тоу'качка, трам'бачка, доуб'а, трам'боука, доубинка* 'товстий дерев'яний молот, яким набивали глину на долівці чи споруджували глинобитні печі'). Назви інструментів та засобів ілюстровані як питомими лексемами, так і запозиченими з німецької (*ш'патель', к'ел'ма, ш'мига* та ін.), польської (*трач, об'цен'г'и, п'їон*), угорської (*ар'ш'їу, фар'атів, д'а'л'їу*), чеської (*кром'пач*), голландської (*ва-терпас*) та тюркських мов (*джи'ган*).

Більшість назв є нормативними в сучасній українській літературній мові. Деякі назви перейшли до пасивного словника бойківських говірок під впливом позамовних чинників.

Ключові слова: бойківські говірки, будівельна лексика, інструмент, засіб, назва, значення, лексема, семантика.

Постановка проблеми. Розвиток суспільства неабияк впливає на діалектне мовлення народу. Найвиразніше розвиток соціально-економічного та культурного життя носіїв говірок відображено в лексиці, адже вона найбільш чутлива до будь-яких змін. Особливо помітними є зміни в лексиці, що репрезентує традиційне сільське будівництво, адже вона зазнає впливу не лише внутрішньомовних чинників (літературної мови, міжговіркових та міжмовних контактів), а й позамовних – зміни традицій, побуту носіїв говірок та осучаснення технологій будівництва. Трансформація будівельних традицій та модернізація технологічних процесів призводять до зникнення з ужитку одних слів, появу інших, а також до зміни значення наявних у говірці слів (звуження чи розширення). Тому дослідження будівельної лексики говірок важливе з огляду на її динаміку.

Аналіз останніх досліджень. Будівельна лексика була об'єктом дослідження на матеріалі багатьох говірок українського мовного континууму. Різною мірою вона вивчена в поліських (М. та О. Никончуки [Никончук 1990], О. Євтушок [Євтушок 1989, 1993], Л. Дорошенко [Дорошенко 1996, 1999]), наддністрянських (Г. Шило [Шило 1982]), східно-подільських (Л. Поліщук [Поліщук 2015, 2019]), закарпатських говірок (Д. Тодер [Тодер 2012, 2013]). Назви реалій будівництва аналізували дослідники в контексті вивчення сільськогосподарської та по-

бутової лексики слобожанських говірок (К. Глуховцева [Глуховцева 1997], Р. Сердега [Сердега 2012], Т. Тищенко [Тищенко 2006]), говірок степового та східноподільського суміжжя (С. Поліщук [Поліщук 2016, 2019]). Частково будівельні назви проаналізовано в полідіалектному ареалі Івано-Франківщини (бойківські, гуцульські, наддністрянські, покутські перехідні говірки) [Бігусяк 2015–2016]. Ґрунтовне вивчення будівельної лексики бойківських говірок доповнить ряд досліджень цього пласту лексики в говірках української мови.

Мета статті полягає в лексико-семантичному аналізі назв інструментів будівельників як сегмента тематичної групи будівельної лексики бойківських говірок. Мета дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити структуру назв інструментів будівельників; 2) з'ясувати мотивацію для творення назв інструментів; 3) встановити системні зв'язки та способи номінації; 4) простежити етимологію назв інструментів будівельників і їхній зв'язок із сучасною літературною мовою. Матеріалом для дослідження слугували власні польові записи, здійснені в 58 населених пунктах Бойківщини. Використано також матеріали лексикографічних, лінгвогеографічних та етнографічних праць.

Методи та методика дослідження. У дослідженні застосовано описовий, зіставний **методи** та **метод** етимологічного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Семантичну підгрупу (СП) назв інструментів будівельників формують назви, що номінують знаряддя для копання рівчаків під фундамент, інструменти для виготовлення та обробки матеріалів з дерева, знаряддя ударної дії, інструменти для витягування цвяхів, прилади для перевірки горизонтального та вертикального положення площини стін, мулярські інструменти.

Важливим процесом під час будівництва є копання ровів під фундамент. Для цього використовують два види лопат – звужену для копання та совкову для підбирання землі. На позначення лопати для копання, звуженої та загостреної на кінці, у досліджуваних говірках засвідчені однослівні назви *рис'кал'* (Анг, Крп, Кшц, Орк, Пбк, Пдц, Ртк, С. Мзн, Трх, Урч), *рос'кал'* (Брк, Грз, Лмн, Мшц, Н. Крп), *лис'кар'* (Імн, Клн, Ксв, Лп, Мт, Сбд, Сглт, Скл, Хтр, Ялн), *'аршин* (Ялв) та складена назва *штико'ва лопата* (Всн).

Лексема *лис'карь*, за свідченням етимологів, запозичена в давньоруську мову з новогрецької (нгр. *λιούρι* 'заступ, лопата') [ЕСУМ III, с. 243], а назва *рис'каль* є результатом метатези слова *лис'карь* [ЕСУМ V, с. 81]. Лексему *рис'каль* із ремаркою *діалектне* засвідчено в лексикографічних працях [СУМ XIII, с. 539].

Бойківська лексема *'аршин* 'лопата, звужена та загострена донизу для копання' має затемнену мотивацію. На нашу думку, слово може бути словотвірним варіантом зафіксованої в бойківських говірках лексеми *ар'ш'іу* 'лопата совкова, призначена для підбирання землі чи будівельних сумішей' (Всн). Літературній мові слово *аршин* відоме зі значенням «давня східнослов'янська міра довжини, яка вживалася до запровадження метричної системи; дорівнює 0, 711 м» [СУМ I, с. 65]. Назва *аршів* 'заступ' засвідчена в закарпатських говірках, звідки й могла поширитися і в бойківські говірки. І. Сабодош пов'язує закарп. *аршів* із угор. *ársó* 'заступ' [Сабодош 2008, с. 18].

Маніфестантами значення 'лопата совкова, призначена для підбирання землі чи будівельних сумішей' є однослівні назви *л'опата* (Ялв), *шүфл'а* (Анг, Брк, Грз, Імн, Клн, Крп, Ксв, Кшц, Лмн, Лп, Мт, Мшц, Н. Крп, Орк, Пбк, Пдц, Сбд, Сглт, Скл, С. Мзн, Трх, Урч, Хтр, Ялн), *'шүфл'і* (Ртк, Сбд). У селі Волосянка Великоберезнянського району засвідчені синоніми *ар'ш'іу* та *соўко'ва л'опата* (Всн).

Слово *шүфля* «лопата, переважно совкова, з широким квадратним лопатнем» відзначена у Вільному тлумачному словнику, куди відсилає нас СУМ [Вільний тлумачний словник]. Як стверджують етимологи, назва *шүфля* запозичена з німецької мови за польським посередництвом [ЕСУМ VI, с. 497].

Компонент двослівної назви *соўко'ва л'опата* мотивований схожістю лопати за формою на совок. Віддієслівна лексема *совок* має праслов'янське коріння (псл. *sovati*) [ЕСУМ V, с. 342]. Натомість компонент двослівної назви *штико'ва лопата* утворений від запозиченого з німецької мови слова *штик* (*штих*) 'шпичаста палиця; гострий кінець, вістря'

(свн. *stich* «укол (удар списом)» [ЕСУМ VI, с. 475] та має таку ж саму мотивацію.

Розташування досліджуваного ареалу в гірській місцевості зумовлює необхідність розколювання гірської породи під час копання ровів під фундамент. Для цього бойки застосовують ручне знаряддя у вигляді загостреного з одного боку молотка або стрижня для подрібнення, розколювання твердих порід, яке в досліджуваних говірках номінують *джи'ган* (Брк, Кшц, Лмн, Лп, Н. Крп, Урч, Пбк, Ртк, Сбд, Трх), *джи'ган* [Онишкевич 1984, I, 210], *дз'убан* (Бтл, Зкц, Лбх С.), *дзюб'ан* [Онишкевич 1984, I, 212], *че'кан* (Бтл, Здс), *чек'ан* [Онишкевич 1984, II, 361], *чи'кан* (Крп, Ксв, Мт, Скл, С. Мзн, Ялн), *че'канка* (Кшц), *чо'кан* (Анг, Грб, Імн, Ясн), *кром'пач* (Всн), *кром'пач* (Здс), *кл'оф* (Мшц, Хшв), *кльоф* [Онишкевич 1984, I, с. 360].

Лексема *джи'ган* та її варіанти, очевидно, мотивовані зовнішньою схожістю на старовинну ручну зброю; пор.: *чекан* 'старовинна ручна зброя, що являє собою загострений молот з довгим держаклом (використовувалася для удару по голові); келеп', «інструмент для чекання, який нагадує тупе зубило; карбівка», *діал.* 'кирка' [СУМ XI, с. 290]. Назву *чекань* 'рід старовинної зброї у вигляді палиці з молотком на кінці' фіксують пам'ятки української мови XVII–XVIII ст. [Тимченко 2002, II, с. 477]. Очевидно, у бойківських говірках слово *чек'ан* розширює семантичну структуру. Дослідники етимології слова *джи'ган* 'кирка, мотика' вважають його запозиченим із тюркських мов [ЕСУМ II, с. 47].

Назва *дз'убан*, вірогідно, мотивована дією, яку виконують, розколюючи тверду породу, й утворена від запозиченого з польської мови дієслова *дзюб'ати* 'довбати' (п. *dziubać* відоме з XVII ст. зі значенням «видовбувати, робити виїмки») [ЕСУМ II, с. 61] за допомогою суфікса *-ан*; пор.: *дзюб'ак* 'кирка' [СУМ II, с. 267].

Бойківська лексема *кром'пач*, за свідченням етимологів, запозичена з чеської мови за посередництвом польської (ч. *krumpáč, krompáč* «кирка») [ЕСУМ III, с. 102].

Слово *кл'оф*, зафіксоване в аналізованих говірках на позначення кирки, запозичене з німецької мови за польським посередництвом [ЕСУМ II, с. 471]. Для номінації кирки слова *джи'ган*, *чек'ан*, *кром'пач*, *дз'убан* та їх фонетичні варіанти представлені на картах Карпатського діалектологічного атласу [ЖДА, к. 153].

У говірці села Ялове Воловецького району (сучасний Мукачівський район) Закарпатської області виявляємо семантичну опозицію назв кирки за ДО «розмір»: *че'кан* 'ручне знаряддя великого розміру у вигляді загостреного з одного боку молотка або стрижня для подрібнення, розколювання твердих порід, кирка': *сек'ер'анка* 'ручне знаряддя невеликого розміру у вигляді загостреного з одного боку молотка або стрижня для подрібнення, розколювання твердих порід' (Ялв).

Слово *сек'ер'анка* має затемнену мотивацію. На нашу думку, може бути мотивоване дією *сікти* та пов'язане з назвою *сокіра* (див. нижче).

Оскільки дерево на Бойківщині залишається основним будівельним матеріалом дотепер, значну частину цієї СП репрезентують теслярські інструменти. Досліджуючи будівництво дерев'яних будівель в Українських Карпатах, етнологи вказують, що дерево в Карпатах обробляли тільки сокирою, застосовували також свердло, струг та шнур, дещо пізніше пилу та інші теслярські інструменти [Кравченко 1997, с. 297].

Польові матеріали відзначають серед теслярських інструментів в обстежених говірках різні види пили, сокир, свердел, стругів та спеціальних ножів, що представлені як простими, так і складеними назвами. Складені назви репрезентовані здебільшого узгодженими означеннями, значно менше – неузгодженими.

Для номінації знаряддя у вигляді дерев'яного держака та залізної лопати з гострим лезом з одного боку та обухом з іншого фіксуємо назви *со́к'у́ра* (б.н.пп.), *то́пір* (Мшц, Хтр). Обидва слова відомі сучасній літературній мові (*топір* 'сокира з довгим держакком, що використовувалась як зброя', (*діалектне*) 'сокира' [СУМ X, с. 196], *сокіра* 'знаряддя для рубання і тесання, що являє собою насажену на дерев'яний держак залізну лопать з гострим лезом з одного боку та обухом – з другого' [СУМ IX, с. 438]) та питомі за походженням [ЕСУМ V, 345; V, с. 599].

У досліджуваних говірках засвідчено гіпоніми до гіпероніма *со́к'у́ра*. Із семантикою 'сокира з широким продовгватим вістря́м та прямим держакком' фіксуємо лексему *плен'кач* (Врх, Глц Ск., Імн, Кмк, Крк, Ксв, Кшц, Лбх С., Лмн, Мт, Н. Ржн, Орк, Пбк, Трх, Хшц) та її фонетичні і словотвірні варіанти *план'кач* (Анг, Брн, Бтл, Всн, Грб, Грбн, Здс, Зкц, Клн, Крп, Лбх Т., Лп, С. Мзн, Ябл, Яв, Ялн, Ялв), *план'качка* (Пдц), а також аналітичну назву *г'ранс'ка со́к'у́ра* (Хшц) і фонетичний варіант *г'ран'ц'ка со́к'у́ра* (Трвк, Н. Стд, Хтр). Мовці стверджують: *ў пленка'чи доўге топо'ришце / а ў топо'р'і / ко'ротке і в'ін кр'івіі // добри рукамі б'ити по'дерев'і // бо ти сто'йши / бо ко'билиц'і ви'сок'і / а тої / шо теше пленка'чом / то на ни'зу / шо небуд' / п'ідло'жц'і п'ід'дерев'о і теше // дв'і р'ізниц'і // тої може тесати де небуд' / а оту ўже т'реба сад'жати / ўже т'реба двох / трох чолов'ік / дерево т'реба сад'жати // (Крп). У говірці села Хашчованя Стрийського району засвідчено одночасне функціонування синонімів *г'ранс'ка со́к'у́ра* та *плен'кач*. Назви *широ́кий топір* [Кобільник 1937, с. 18; Радович 2015, с. 327], *тесельський топір* [Радович 2015, с. 327] фіксують також етнографічні джерела з Бойківщини.*

Важко встановити мотивацію лексеми *плен'кач*. На нашу думку, слово може бути мотивоване плоскою формою вістря. З огляду на це припускаємо походження назви *плен'кач* від слова *плоский*, яке споріднене з лит. *plonas* 'тонкий' [Фасмер III, с. 273]. Також існує імовірність етимологічного зв'язку з польським словом *plonka* 'лісове дерево' [Brückner 1927, с. 422], оскільки інструмент застосовують для тесання дерева.

Атрибутив назви *г'ранс'ка со́кира* мотивований назвою фахівця, який використовував це знаряддя, адже в бойківських говірках засвідчена лексема *гран* 'тесляр; сокирник' [Онишкевич 1984, I, с. 190]. Слово *гран*, імовірно, пов'язане з питомою назвою *грань* «лінія поділу, межа, ребро» [ЕСУМ I, с. 585], через те, що інструмент призначений для вирівнювання країв (ребер) дерев'яних деталей.

Значення 'сокира з широким заокругленим вістря́м та дещо відведеним убік топоричем' репрезентують прості назви *то́пір'і* (Анг, Грб, Імн, Крп, Пбк, Ртк, Сбд, С. Мзн, Трх), *ба́рт* (Зкц, Лбх Т.), *те'сак* (Кшц), *фа́ра'г'іу* (Всн, Ялв), а також двослівні номінації, представлені узгодженими означеннями: *ши́рока со́к'у́ра* (Здс, Н. Крп, Пдц), *ши́рокий то́пір'і* (Брк, Глвк, Глц См., Лмн, Тр'є, Яв), *те'сел'с'кий то́пір'і* (Мт).

Назви *ба́рда* 'сокира, тесак' [СУМ I: с. 105], *ба́ртка* «маленька сокира» [СУМ I: с. 108] відомі літературній мові та засвідчені в лексикографічних джерелах кін. XIX – поч. XX ст.: *ба́рда* 'широка сокира теслярів' [Желехівський 1885–1886, с. 13], *ба́ртка* 'верхня частина топірця, що має форму сокири' [Грінченко 1996–1997, I, с. 31]. Етимологи вказують, що слово запозичено зі східнороманських мов та угорської (рум. *bárdă*, молд. *bárdă* 'теслярська сокира'), і пов'язують з двн. *bart* 'борода' [ЕСУМ I, с. 141].

Слово *те'сак* мотивоване процесом обробки дерева. Назва утворена від питомого дієслова *тесати* [ЕСУМ V, с. 560] шляхом суфіксації (-ак); пор.: *тесак* 'теслярська сокира з широким лезом, якою тешуть дерево' [СУМ X, с. 100]. Складну назву *тесельський топор* відзначено в етнографічних джерелах із Бойківщини [Зубрицький 1909, с. 4].

Лексема *фа́раг'ів*, за свідченням етимологів, запозичена з угорської мови (угор. *faragó* 'тесак') [ЕСУМ VI, с. 73]. Слово *фа́раг'ів* «сокира» фіксують також лексикографічні джерела кін. XIX ст. [Желехівський 1885–1886, с. 1026]. Засвідчені назви видів сокири для тесання перейшли до пасивного словника носіїв бойківських говірок, що зумовлено відсутністю потреби в їх використанні.

Гіпонімами до гіпероніма *со́к'у́ра* є однослівні номени: *теслиц'а* (Опр), *тислиц'а* (Крк, Лбх Т.), *тесанка* (Ясн), що позначають знаряддя у вигляді сокири із заокругленим, розташованим перпендикулярно до топорича лезом (заточеним з одного боку) для вибирання пазів у колодах. У бойківських говірках назва *теслиця* репрезентує також значення «знаряддя, яким довбають корито» [Онишкевич 1984, II, с. 286], а лексема *тесанка* – відома із семантикою 'колода, тесана з двох боків', 'обтесана або обрізана з чотирьох боків колода як деталь зрубу' (Імн, Крп, С. Мзн, Ясн). МО для творення назв є процес обробки дерева. Слова *теслиц'а* (*тислиц'а*), *тесанка* утворені суфіксальним способом (-иц'-а, -анк-а) від *тесати* «крубаючи вздовж дерева, знімати верхній шар деревини», «обробляти гострим знаряддям (цеглу, камінь і т. ін.), рівняючи, згладжуючи, надаючи потрібної форми» [СУМ X, с. 101].

Для поздовжнього розпилування колод використовували довгу пилу з простими зубами, що має звужену з одного кінця основу і два дерев'яних держачи, встановлених перпендикулярно до полотна. Для номінації такої пили в бойківських говірках засвідчено однослівні назви *трач* (Врх, Сглт), *т'рачка* (Брк, Грз, Крп, Мшц, Н. Крп, Пбк, Пдц, Сбд, Скл, С. Мзн, Трх, Тшц), *трач'ка* (Лбх Т., Спс, Тр'є), *т'рач'ка* (Зкц), Ялн), *драч* (Н. Ржн, Ялв), *д'рач'ка* (Всн, Грбн, Хщн), *драчка* (Лбх С., Опр, Трвк) та атрибутивно-субстантивні словосполучення *т'рачна пила* (Трл) [Радович 2015, 328], *т'рац'ка пила* (Грб, Здс, Імн, Мт, Ндн, Ртк, Урч, Ясн), *д'рац'ка пила* (Ксв, Ясн), *пила доўга* (Грбн). Складені назви *трацька пила* [Кобільник 1937, 18], *трачна пила* [Радович 2015, с. 328] з ідентичним значенням фіксують також етнографічні джерела з Бойківщини.

Лексема *трач*, як зазначають етимологи, запозичена з польської мови (п. *trzacz* 'розпилувач, лісопилня') [ЕСУМ V, с. 625], а бойківська назва *т'рачка*, очевидно, утворена за допомогою власне українського форманта *-ачк-(а)* У досліджуваних говірках лексема *трач* відома також із семантикою 'пристрій для різання колод на дошки', *т'рачка* 'козли, на яких різуть дошки' [Онишкевич 1984, II, с. 299]. Слово *трач* (*т'рачка*) мотивоване пристроєм, на якому пиляють колоди, та, номінуючи теслярський інструмент, в обстежених говірках розширює семантичну структуру; пор.: *т'рачка* 'лісопилня', *трач* 'пиляр' [Желехівський 1885–1886, с. 981]. Назви *драч* та *трач* творять деривати – назви процесу розрізання колод на дошки *трачкувати* (Ндн), *драчкувати* (Ялв).

У сучасному будівництві для розрізання дерева бойки також використовують коротку пилу з одною ручкою, яку номінують простою назвою *пи́лка* (Анг, Крп, С. Мзн) та складеною – *ручна пи́лка* (Анг, Крп, С. Мзн). Лексема *пи́лка* (*пи́ла*) 'металевий інструмент з зубцями для розпилювання різних матеріалів' є нормативною в сучасній літературній мові [СУМ VI, с. 352]. Слово *pila* засвідчене вже у праслов'янській мові, яке запозичене з германських мов (двн. днн. *fila* 'терпуг') [ЕСУМ IV, с. 368]. Використання означуваного слова *ручна* вказує на спосіб її використання – ручне розрізування.

Для полегшення будівельних робіт бойки все частіше послуговуються сучасним ручним інструментом, оснащеним двигуном внутрішнього згоряння, на позначення якого відзначено композит *бензопи́ла* (б.н.пп.). Лексема *бензопи́ла* утворена, імовірно, на власне українському ґрунті від запозиченої з французької мови назви *бензін* [ЕСУМ I, с. 167] та давньої лексеми *пи́ла*. МО назви *бензопи́ла* є пальне, яке використовують для роботи.

На позначення інструмента для ручного стругання деревини засвідчено однослівні назви *рабанок* (Імн), *х'їбанок* (Ясн), *гебанок* (Брк), *гібел* (Бтл, Здс, Крк, Мт, Хтр, Ябл, Ясн), *г'ібел* (Всн, Грб), *геб'іл* (Імн), *г'еблїк* (Брк, Лмн), *геблїк* (Грз), *геблїк* (Хщв), *д'аг'л'їу* (Ялв).

Бойківська лексема *рабанок* та її варіанти (*х'їбанок*, *гебанок*) мають ідентичну семантику,

що й літературна назва *рубáнок* 'теслярський інструмент для ручного стругання деревини' [СУМ VIII, с. 891]. В обстежених говірках назва *гебанок* зафіксована також зі значенням 'тигель, половину менший від *ла́вки*' [Кміт 1931–1938, с. 42]. Слово *рубáнок* запозичене з німецької мови (нвн. *Raubank* 'великий рубанок') [ЕСУМ V, с. 131] та засвідчене в лексикографічних джерелах української мови зі значеннями 'рубанок, струг' [Грінченко 1996–1997, IV, с. 215], 'рубанець' [Желехівський 1885–1886, с. 840].

Лексеми *гібел* 'рубанок' із ремаркою *діалектне* фіксує СУМ [СУМ II, с. 59]. Етимологи стверджують, що слово *гембель* 'рубанок' запозичене з німецької мови, можливо, за польським посередництвом (п. *hebel*, нвн. *Höbel*, *Hébel* 'тс.') [ЕСУМ I, 492].

Назву *д'аг'л'їу* фіксуємо в говірі с. Ялове Закарпатської області, яка поширилася, імовірно, із закарпатських говірок. Як стверджує Й. Дзендзелівський, назва запозичена з угорської мови [Дзендзелівський 1958–1993, I, к. 70]; пор.: угор. *gyalu* 'рубанок, струг' [ЕСУМ II, с. 153; Гальді 1987, с. 180].

Для того, щоб зробити отвір чи заглиблення, в обстеженому ареалі використовують інструмент, який номінують *долото* (Імн), *долото* (Брк, Крк, Мшц, Сглт, Хтр), *долото* (Грб), *дол'ото* (Всн, Ялв). Лексема *долото* 'інструмент для видовбування отворів, заглиблень' засвідчена і в сучасній літературній мові [СУМ II, с. 360]. Слово має праслов'янські корені та походить від дієслова **dʰlbtī* 'довбати' [ЕСУМ II, с. 107].

На позначення ріжучого інструмента для вироблення заглибин, отворів у дереві в бойківських говірках фіксуємо прості назви *свердло* (Крп, С. Мзн), *сверло* (Грз, Грб, Клн, Сглт, Ялн); пор.: *свердел*, *свердло* 'ріжучий інструмент, обертаючий який, роблять отвори, заглибини в металі, дереві, ґрунт' [СУМ IX, с. 69]. Слово є питомим в українській мові [ЕСУМ V, с. 189].

Гіпонімом до гіпероніма *свердло* є лексема *лат'ник* 'металевий, загострений у вигляді ложки стержень з гострими різальними гранями і дерев'яною ручкою у вигляді літери «Т» для вирізання отворів у латах' (Брк, Бтл, Здс, Мшц, Орк, Явр). Слово *лат'ник* мотивоване назвою дерев'яної деталі *лати* (*лата* 'двобічна обтесана жердина, прибіта до кроков, до якої кріпиться покрівля' (б.н.пп.)) та утворене суфіксальним способом (*-ник*). На позначення свердла назву зафіксовано також в етнографічних джерелах [Зубрицький 1909, 6].

Для покривання даху виготовляли маленькі дощечки різного розміру – *гонт* та *дращиці*. Щоб виготовити такий покрівельний матеріал, бойки використовували спеціальний великий ніж, що в обстежених говірках репрезентований атрибутивно-субстантивними словосполученнями *об'їручний н'їж* (Крк, Лбх С., Лбх Т., Мт), *об'єручний н'їж* (Здс), *об'їручний н'їж* (Ксв, Ндн, Трл), *об'їрочний н'їж* (Всн, Грз, Ялв), *в'їс'їний н'їж* (Анг, Скл, Грб, Імн, Лп, Крп, С. Мзн), *нав'їс'їний н'їж* (Сбд).

Компонент *об'їручний* у складених назвах утворений від композита *обіруч* 'обома руками' [СУМ V, с. 507]. Означення, очевидно, мотивоване способом використання ножа – під час виконання роботи його тримають одночасно двома руками за протилежні дві ручки. Лексикографічні джерела XIX ст. засвідчують слово *обіручний* 'для двох рук (ніж=вісній)' [Желехівський 1885–1886, с. 540].

Назва *в'їсній н'їж* має затемнену мотивацію. Із семантикою «струг» лексема *вісній* (із ремаркою *діалектне*) зафіксована в сучасній літературній мові [СУМ I, 684], а також у лексикографічних джерелах кін. XIX – поч. XX ст.: *вісній, вісній* 'ніж' [Жел. I, 108], *вісній* 'вісній ніж' [Грінченко 1996–1997, I, с. 108]. Етимологи пов'язують прикметник *вісній* з псл. *ось* 'вісь' [ЕСУМ I, с. 405].

У говірці с. Липа Івано-Франківської області відзначаємо спеціальний ніж для виготовлення драниць, який носять *дранічник* (Лп). МО для творення назви є 'матеріал' (*драніці*). Слово утворене суфіксальним способом (-*ник*).

Пагу в гонті виробляли спеціальними інструментами, що в досліджуваних говірках репрезентовані однослівними назвами *струг* (Брк, Зкц, Трл), *стругак* (Скл), *н'їж* (Мт, Тр'є), *гон'тар* (Лбх С.), *р'їзец* (Крп, С. Мзн), *пажник* (Здс), *ї'їбел'ка* (Сбд) та складеними назвами *н'їж дл'а гонт'ї* (Крк), *р'їзец' дл'а фугуван'а* (Лбх Т.).

Лексема *струг* та її варіант *стругак* утворені за ММ 'дія' > 'інструмент'. Слово *стругак* утворене суфіксальним способом від дієслова *стругати* «знімати стружку з поверхні дерева, металу і т. ін. яким-небудь різальним інструментом» [СУМ IX, с. 789]. У сучасній літературній мові засвідчена назва *стругач* «ніж, яким стружуть деревину», «вид лопати для розчищення доріжок» [СУМ IX, с. 789]. Лексема має праслов'янські корені [ЕСУМ V, с. 451].

Бойківська назва *гон'тар* мотивована покрівельним матеріалом, який виготовляють цим інструментом (бойк. *гонт*, *гонта* 'покрівельний матеріал у вигляді тонких дощочок з пазами'). Слово утворене шляхом суфіксації (-*ар*).

Назва *пажник* 'спеціальний інструмент для вирізування паги в гонті' утворена за ММ 'дія' > 'інструмент' (бойк. *пажити*, *пажувати* 'робити пази'). Слово утворене суфіксальним способом (-*ник*).

Знаряддя ударної дії в бойківських говірках представлені різними видами молотків, диференційовані за розміром, формою металевго бруска, яким забивають. На позначення знаряддя для забивання цвяхів і скріплення між собою дерев'яних деталей засвідчено назви *моло'ток* (б.н.пп.), *кле'пач* (Всн,Здс, Мт, Ялв, Кмк, Тхк), *кле'вец*' (Кшц, Урч, Пдц, Грб, Ртк).

Питома назва *моло'ток* [ЕСУМ III, с. 504] нормативна в сучасній літературній мові: *моло'ток* 'ручне знаряддя ударної дії' — «металевий або дерев'яний брусок, насаджений під прямим кутом на держак» [СУМ IV, с. 791].

За ДО 'форма' металевго бруска в деяких говірках засвідчено семантичне протиставлення

моло'ток 'знаряддя ударної дії з круглим металевим бруском': *кле'вец*' 'знаряддя ударної дії з квадратним металевим бруском': (Анг, Крп, Лп, С. Мзн). В окремих говірках лексеми *моло'ток* і *кле'вец*' є дублетами (Кшц, Ксв, Пбк, Пдц, Трх, Урч, Ямц).

Слово *кле'вець*, як стверджують етимологи, утворене від псл. *klъvati* 'кловати; дзьобати' [ЕСУМ II, с. 467]. На нашу думку, лексема мотивована схожістю процесу забивання молотком з виконанням дії *кловати* «дзьобати»; пор.: *кле'вець* (з ремаркою *діалектне*) «молоток» [СУМ IV, с. 177].

Лексема *кле'пач* утворена за ММ «дія» > «інструмент». Виникнення назви пов'язане, очевидно, з тим, що подібним знаряддям клепають лезо коси, однак у деяких обстежених говірках слово розширило своє значення та номінує будь-який молоток. Бойківська лексема *кле'пач* утворена від дієслова *клепати* «загострювати лезо коси, ножа тощо, б'ючи по ньому молотком» [СУМ IV, с. 180] за допомогою суфікса -*ач*. В обстежених говірках назву фіксують також лексикографічні праці XX ст.: *клепачь* 'молоток' [Кміт 1937, с. 111], 'молоток для клепаання коси; мулярський молоток' [Онишкевич 1984, I, с. 357]. Із ремаркою *діалектне* лексема *клепач* 'клепальник', 'молоток' засвідчена у СУМі [СУМ IV, с. 180]. Слово має праслов'янське коріння [ЕСУМ II, с. 458].

Гіпонімами до гіпероніма *моло'ток* у досліджуваних говірках є назви *молот* (б.н.пп), *к'їїан'а* (Крп, С. Мзн), що позначають молоток великого розміру для подрібнення каменю та забивання чогось великого. Лексема *к'їїан'а* має праслов'янські корені (псл.* *kuъ* 'молот, довбня') [ЕСУМ II, с. 430].

Серед знарядь ударної дії в бойківських говірках відзначаємо також товстий дерев'яний молот, яким набивали глину на долівці чи споруджували глинобитні печі. У досліджуваних говірках знаряддя репрезентують однослівні номени: *тоу'чка* (Н. Стд), *тоу'качка* (Зкц, Лмн), *трам'боу'ка* (Врх, Грз, Клн, Лбх Т.), *доу'бн'а* (Глц Ск., Здс, Мт, Н. Ржн, Сбд, Сглт, Трвк, Хщн), *добня* [Он. I, с. 223], *доу'бинка* (Н. Крп), *доу'бенка* (Всн, Урч), *добенка* [Он. I, с. 222], *доу'бешка* (Ндн, Трл), *коу'бан* (Лп, Ябл). У деяких говірках фіксуємо синоніми *коло'тушка*, *тоу'качка* (Брк), *трам'бачка*, *доу'бн'а* (Анг), *трам'боу'ка*, *доу'бинка* (Хтр).

Зауважмо, що більшість зафіксованих назв товстого дерев'яного молота, утворені за ММ 'дія' > 'знаряддя' (*доу'бн'а* > *довбати*, *коло'тушка* > *колотити*, *тоу'качка* > *товкти*, *трам'бачка* > *трамбувати*). Лексема *добня* 'великий, дерев'яний молот або взагалі велика дерев'яна палиця з потовщенням на кінці' є нормативною в сучасній українській літературній мові [СУМ II, с. 330] та має праслов'янське коріння [ЕСУМ II, с. 99]. Слово утворене суфіксальним способом (-*н'а*). Назва *товкач* 'товстий дерев'яний стрижень, ударами, натискуванням якого ущільнюють яку-небудь масу або подрібнюють, розтирають що-небудь', 'заокруглений на кінці стрижень, яким товчуть, розтирають що-небудь у ступі, у ступці' відзначена також у СУМі [СУМ X, с. 163]. Лексема *тоу'качка* утворе-

на від питомого дієслова *товкті* [ЕСУМ V, с. 588] суфіксальним способом (-ачк-а). Слово *товчка* засвідчене в лексикографічних джерелах бойківських говірок зі значеннями «ручна ступа», «товкач» [Онишкевич 1984, II, с. 294]. Лексема *коло́тушка* утворена від дієслова *колотіти* «бити» [СУМ IV, с. 234] суфіксальним способом (-ушк-а) та має праслов'янське коріння [ЕСУМ II, с. 523].

Назва *трамбо́ука* і її словотвірні варіанти утворена, очевидно, від запозиченого з німецької мови дієслова *трамбува́ти* (нвн. *trampeln* «топати; топтати») [ЕСУМ V, с. 617] шляхом суфіксації (-овк-а) та мотивована будівельним процесом; пор.: *трамбівка* «знаряддя, машина для трамбування» [СУМ X, с. 228].

У досліджуваних говірках для витягування цвяхів із дерев'яних деталей використовують ручне металеве знаряддя у вигляді щипців із загнутими всередину і загостреними кінцями. Для номінації металевих щипців відзначено однослівні номінації *обцен'г'и* (Грб, Крп, Лп, С. Мзн) *обцен'гл'и* (Анг, Ясн), *обцунгл'и* (Здс), *ц'онги* (Всн), *кл'ішч'и* (Анг, Грб, Ясн).

Назва *обце́ньки* є нормативною в сучасній літературній мові [СУМ V, с. 602]. У бойківських говірках засвідчені також варіанти *опце́онгі*, *цоньки* «общеньки» [Онишкевич 1984, II, с. 366]. Слово запозичене з польської мови [ЕСУМ IV, с. 146]. В українських писемних пам'ятках назву фіксують від XVII ст. [Дзендз., с. 171].

Лексема *кл'ішч'и* в бойківських говірках відома також із семантикою «плоскогубці», «верхні кінці рамки хому́та» [Онишкевич 1984, I, с. 358]. Укладачі Етимологічного словника виводять слово від псл. * *klěšča*, що сягає дієслова *klěs-titi* «стикати» [ЕСУМ II, с. 463]. Назва *клі́щі* на позначення інструмента нормативна в сучасній літературній мові [СУМ IV, с.].

Для перевірки положення лінії в обстежених говірках використовують декілька засобів: прилад, у якому рівень показує вода, тягарець на мотузці для виявлення відхилень по вертикалі та прилад із рухомим кутником для вимірювання кута. Прилад для перевірки горизонтального положення площини стін номінують однослівні назви *ватер'нас* (Крп, С. Мзн), *уровен'* (б. н. пп.), а також композит *васер'вата* (Анг, Грб, Здс, Імн, Крк, Крп, Ндн, С. Мзн, Сшц, Ялв) та варіанти *васерва́га* (Опр, Трвк (заст.), *водо'вага* (Анг, Грб, Лп, Ртк, Сбд).

Лексема *ватер'нас* засвідчена також у сучасній літературній мові [СУМ I, с. 297]. Слово запозичене з голландської мови та утворене від голл. *water* «вода», спорідненого з англійським *water*, та *passen* «приміряти» [ЕСУМ I, с. 339]. Слово *васер'вата*, припускаємо, має німецьке походження. Німецьке *wasser* «вода» [ЕСУМ I, с. 339; Мюллер 2005, с. 692]. Дослідниця О. Подвойська, зокрема, стверджує, що німецька мова в цьому випадку стала посередником запозичення з англійської і німецька назва є частковою калькою [Подвойська 2015, с. 67]. Так само на ґрунті української мови, очевидно, скалькованим є слово *водо'вага*.

Бойківська назва *уровен'* має праслов'янське коріння (псл. * *orvъlъ* споріднене з прус. *arwis* «справжній, дійсний, вірний, певний») [ЕСУМ V, с. 87].

На позначення приладу у вигляді тягарця на нитці засвідчено назви *пйон* (Анг, Лп), *от'в'ес* (Ялв). Лексема *пйон*, вірогідно, запозичена з польської мови (п. *pion* «шматок (для виявлення перпендикулярності)», *pionowy* «перпендикулярний, вертикальний» [Brückner 1927, с. 414]).

Назва *от'в'ес*, очевидно, мотивована станом, у якому перебуває засіб, адже тягарець звішують вертикально на площині стіни для визначення відхилень. Слово утворене префіксальним способом від *висі́ти*, що має праслов'янське коріння [ЕСУМ I, с. 381].

Прилад із рухомим кутником для вимірювання кута скісної зарубки дерев'яних частин у бойківських говірках репрезентований назвою *ш'мита* (Анг, Грб, Імн, Лп, Ртк, Ясн). Назва *ш'мита* «дощечка, що служить кутоміром при набиванні кутового каменя» засвідчена в лексикографічних джерелах поч. XX ст. [Грінченко 1996–1997, IV, с. 506]. Слово запозичене з німецької мови (н. *Schmiege* («свн. *stüege* «кривина, вигин, схил; кутомір; складний метр»)) [ЕСУМ VI, с. 446].

Серед мулярських інструментів у бойківських говірках фіксуємо знаряддя для роботи з будівельними розчинами і загладжування цих розчинів на поверхні стін та стелі. Металева трикутна лопатка на короткому держаку для роботи з будівельними розчинами представлена простими назвами *к'ел'н'а* (б.н.п.) та її варіантами *к'ел'н'и* (Урч), *к'ел'ма* (Грб, Н. Крп, Ясн), а також лексемою *маст'е'рок* (Всн, Грб, Лбх Т., Ялв), *ш'пател'* (б.н.п.), *шпик'л'арка* (Мшц)

Слово *кельня* (*кельма*) зі значенням «ручний будівельний інструмент — металева трикутна лопаточка на короткому держаку» властива сучасній літературній мові [СУМ IV, с. 140]. За свідченням етимологів, слово запозичене з німецької мови за польським посередництвом [ЕСУМ II, с. 422].

Не зовсім ясна мотивація лексеми *маст'е'рок*. Припускаємо, слово може бути пов'язане з назвою виконавця робіт — *ма́йстер*, що є нормативною в сучасній літературній мові [СУМ IV, с. 599] та запозичена з німецької мови [ЕСУМ III, с. 363]. З огляду на це, імовірно, способом номінації назви є суфіксація (-ок).

Назва *ш'пател'* відома в сучасній літературній мові [СУМ XI, с. 517] та запозичена з німецької мови (н. *Spatel* «інструмент хірурга і аптекаря») [ЕСУМ VI, с. 459]. Слово *шпик'л'арка*, імовірно, утворена на власне говірковому ґрунті за ММ «дія'» «інструмент» та пов'язане з дієсловом *шпаклюва́ти* «замазувати спеціальною речовиною щілини та нерівності якої-небудь поверхні» [СУМ XI, с. 513] (похідне від н. *Spatel*) [ЕСУМ IV, с. 456].

Для номінації знаряддя у вигляді дощечки з ручкою для розгладжування штукатурки чи глиняної поверхні стін засвідчено прості назви *терка* (Грз), *т'орка* (Брк, Всн, Грб, Імн, Крп, Лбх С.,

Н. Крп, С. Мзн, Ялв), *за'т'ирка* (Здс), *за'т'ирка* (Лбх Т.), *про'т'ирка* (Ялн). Слова утворені за ММ «дія» > «інструмент» та зберігають прозорий зв'язок з псл. * *terti* 'терти' [ЕСУМ V, с. 559]. Слово *тёрка* 'мулярський інструмент – дощечка з ручкою для розгладжування штукатурки' засвідчене і в сучасній літературній мові [СУМ X, с. 86]. Назви утворені суфіксальним способом (-к-а) від спільнокореневих дієслів *тёрти*, *затирати*, *протирати*.

За ДО 'розмір' в аналізованих говірках виявляємо семантичну опозицію назв дошки для розгладжування будівельного розчину 'велика дошка для вирівнювання будівельного розчину': 'невелика дошка для розгладжування розчину' відповідно: *полу'т'ор*: *'т'орка* (Ксв, Пбк, Трх), *ст'ігачка* : *шеме'т'іюка* (Всн).

Лексема *ст'ігачка* утворена за ММ 'дія' > 'знаряддя' суфіксальним способом (-ачк-а). Це пов'язано, очевидно, з тим, що за допомогою великої дошки стягували зайвий будівельний розчин.

Назва *шеме'т'іюка* має затемнену мотивацію. На нашу думку, може бути мотивована дією та утворена від слова *шеметати* 'кидати, шпурляти' за допомогою суфікса -іvk-а через те, що зайвий будівельний розчин скидають униз зі стіни. Лексема *шеметати* – звуконаслідувальне утворення [ЕСУМ VI, с. 405].

Висновки. Здійснений аналіз назв інструментів будівельників засвідчив, що значна частина зафіксованих слів є нормативною в сучасній українській літературній мові. За структурою назви інструментів та засобів представлені однослівними номенами. Двослівні назви становлять незначну частину досліджуваної СП, більшість із яких – атрибутивно-субстантивні словосполучення (*руч'на пила*, *т'рац'ка пила*, *штик'ова ло'пата*, *сов'кова ло'пата* та ін.), що ілюструють родо-видові зв'язки. Типовими МО для творення назв є «дія», яку виконують цим інструментом, та «будівельний матеріал», для виготовлення якого його застосовують. Продуктивний спосіб словотворення простих назв – суфіксальний (*шеме'т'іюка*, *ст'ігачка*, *штик'ларка*, *маст'єрок* та ін.), спорадично відзначено префіксальний спосіб (*отв'ес*) та основоскладання (*бензопи'ла*, *водовага*). Більшість назв інструментів та засобів ілюстровані питомими лексемами, відзначено також запозичення з німецької (*ш'пател'*, *'к'ел'ма*, *ш'мига* та ін.), польської (*трач*, *обцен'г'и*, *п'юн*), угорської (*ар'ш'іу*, *фар'атів*, *д'аг'л'іу*), чеської (*кром'пач*), голландської (*ватерпас*) і тюркських мов (*джи'тан*), давнє запозичення з новогрецької мови (*лискар'ь*). Деякі назви інструментів перейшли до пасивного словника говірок (*гон'тар'*, *паж'ник*, *т'рачка*) у зв'язку зі зникненням потреби для їх використання.

Список обстежених населених пунктів і їхніх скорочень

Анг – Ангелівка, Калуський р-н, Івано-Франківська обл; Брк – Боберка, Самбірський р-н, Львівська обл.; Брн – Бориня, Самбірський р-н, Львівська обл.; Бтл – Бітля, Самбірський р-н, Львівська обл.; Врх – Верхне, Самбірський р-н, Львівська обл.; Всн – Волосянка, Ужгородський р-н, Закарпатська обл.; Глвк – Галівка, Самбірський р-н, Львівська обл.; Глц Ск. – Головецько, Стрийський р-н, Львівська обл.; Глц См. – Головецько, Самбірський р-н, Львівська обл.; Грб – Грабів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.; Грбн – Гребенів, Стрийський р-н, Львівська обл.; Грз – Грозьова, Самбірський р-н, Львівська обл.; Здс – Задільське, Стрийський р-н, Львівська обл.; Зкц – Закіпці, Самбірський р-н, Львівська обл.; Імн – Ілемня, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.; Клн – Кальне, Стрийський р-н, Львівська обл.; Кмк – Комарники, Самбірський р-н, Львівська обл.; Крк – Кривка, Самбірський р-н, Львівська обл.; Крп – Кропивник, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.; Ксв – Коростів, Стрийський р-н, Львівська обл.; Кшц – Крушельниця, Стрийський р-н, Львівська обл.; Лбх С. – Либохора, Стрийський р-н, Львівська обл.; Лмн – Лімна, Самбірський р-н, Львівська обл.; Лп – Липа, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.; Мт – Мита, Стрийський р-н, Львівська обл.; Мшц – Мшанець, Самбірський р-н; Ндн – Недільна, Самбірський р-н, Львівська обл.; Н. Крп – Новий Кропивник, Дрогобицький р-н, Львівська обл.; Н. Ржн – Нижня Рожанка, Стрийський р-н, Львівська обл.; Н. Стд – Нижній Студений, Хустський р-н, Закарпатська обл.; Опр – Опорець, Стрийський р-н, Львівська обл.; Орк – Орявчик, Стрийський р-н, Львівська обл.; Пдц – Підгородці, Сколівський р-н, Львівська обл.; Пбк – Побук, Стрийський р-н, Львівська обл.; Ртк – Розточка, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.; Сбд – Слобода-Болехівська, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.; Сглт – Сигловате, Самбірський р-н, Львівська обл.; Скл – Сукіль, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.; С. Мзн – Старий Мізунь, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.; Спс – Спас, Самбірський р-н, Львівська обл.; Сшц – Сушиця, Самбірський р-н, Львівська обл.; Трвк – Тернавка, Стрийський р-н, Львівська обл.; Тр'є - Тур'є, Самбірський р-н, Львівська обл.; Трл – Терло, Самбірський р-н, Львівська обл.; Трх – Труханів, Стрийський р-н, Львівська обл.; Тхк – Тухолька, Стрийський р-н, Львівська обл.; Тшц – Тишівниця, Стрийський р-н, Львівська обл.; Урч – Урич, Стрийський р-н, Львівська обл.; Хтр – Хігар, Стрийський р-н, Львівська обл.; Хщв – Хашів, Самбірський р-н, Львівська обл.; Хшдн – Хашованя, Стрийський р-н, Львівська обл.; Ябл – Яблунів, Самбірський р-н, Львівська обл.; Яв – Явора, Самбірський р-н, Львівська обл.; Явр – Яворів, Самбірський р-н, Львівська обл.; Ялв – Ялове, Мукачівський р-н, Закарпатська обл.; Ялн – Ялинкувате, Стрийський р-н, Львівська обл.; Ямц – Ямельниця, Стрийський р-н, Львівська обл.; Ясн – Ясень, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.; б.н.пп. – більшість населених пунктів.

Література

1. Бігусяк М.В. Динаміка семантичної структури назв помешкань та їх елементів у говірках Івано-Франківщини. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2015–2016. Вип. 44–45. С. 3–8.
2. Бойківський словарець зі села Гвіздця / упорядник Ю. Кміт. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1931–1938. Ч. I–X.
3. Великий німецько-український словник / укл. В. Мюллер. Київ: Видавничий дім «Чумацький шлях», 2005. 792 с.
4. Венгерско-русский словарь / общ. ред. Л. Гальді: 2-ое изд. стереотип. Москва; Будапешт: «Русский язык»; Издательство Академии наук Венгрии, 1987. 872 с.
5. Глуховцева К. Динаміка складу назв господарських приміщень у східнословобожанських говірках. *Український діалектологічний збірник. Книга 3: Пам'яті Тетяни Назарової* / упоряд., ред., передм. П. Ю. Гриценка; редкол.: П. Ю. Гриценко (відп. ред.) та ін. Київ: Довіра, 1997. С. 177–194.
6. Дзедзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР: Лексика. Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1958–1993. Ч. I.
7. Дорошенко Л.І. Ареалогія будівельної лексики східнополіського діалекту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 1999. 19 с.
8. Дорошенко Л.І. Номінація традиційних сільських будівель у східнополіському діалекті. *Полісся: мова, культура, історія: матеріали міжнар. конф.* Київ [б. в.], 1996. С. 118–126.
9. Евтушок Н.А. Лексика сільського строительства в українських западнополесских говорах : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 – «украинский язык». Київ, 1989. 19 с.
10. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
11. Євтушок О.М. Атлас будівельної лексики Західного Полісся. Рівне: Держ. ред.-вид. підприєм., 1993. 134 с.
12. Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар. Львів, 1885–1886. Т. 1–2.
13. Зубрицький М. Селянські будинки в Мшанци Старосамбірського повіта. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1909. Т. 11. С. 1–22.
14. Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотин Турчанського повіту. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1937. С. 15–37
15. Кравченко Я. Будівельний матеріал та інструменти для спорудження дерев'яних будівель в Українських Карпатах. *Народознавчі зошити*. Львів: НАН України, 1997. № 5. С. 292–299.
16. Никончук М.В., Никончук О.М. Будівельна лексика правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов. Житомир: РВВ облполіграфвидаву, 1990. 369 с.
17. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. Київ: Наукова думка, 1984. Ч. I–II.
18. Поліщук Л.Б. Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноповідільських говірках: дис....канд. філол. наук. / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2015. 424 с.
19. Поліщук Л.Б. Семасіологія будівельної лексики східноповідільського діалекту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. № 42. Т. 1. Одеса, 2019. С. 49–53.
20. Поліщук С.С. Міждіалектна взаємодія говорів середньонадбузького ареалу: дис....канд. філол. наук / Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Одеса, 2016. 375 с.
21. Поліщук С.С. Назви приміщень для утримування свійських тварин у говірках Середнього Надбужжя. *Записки з українського мовознавства*. 2019. Вип. 26(1). С. 85–96.
22. Радович Р. Народна архітектура Старосамбірщини XIX – першої половини XX ст. (Житлово-господарський комплекс). Київ: Видавець Олег Філюк, 2015. 352 с.
23. Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 478 с.
24. Сердега Р.Л. Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини). Харків, 2012. С. 127–145.
25. Словарь української мови / упоряд. з доданням власного матеріалу. Б. Грінченко. Київ: Наукова думка, 1996–1997. Т. 1–4.
26. СУМ – Словник української мови: В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.
27. Тимченко Є.К. Матеріали до Словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.: У 2 т. / Упорядк.: Німчук В.В., Лиса Г.І. Київ, Нью-Йорк, 2002. Т. 1–2.
28. Тищенко Л.М. Південнословобожанські назви приміщень для зберігання зерна та снопів у просторовій та часовій проекції. *Лінгвістика: зб. наук. праць*. Луганськ: Альма-матер, 2006. № 1. С. 157–164.
29. Тодер Д. Будівельна лексика українських говорів Закарпаття як предмет наукового дослідження. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць*. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2012. Вип. 17. С. 63–67.
30. Тодер Д. Лексика, пов'язана з житлом та прилеглою до нього територією, в українських говорах Закарпаття. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць*. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2013. Вип. 18. С. 78–87.

31. Шило Г.Ф. Будівельна лексика в західноукраїнських говорах. *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: тези доповідей*. Ужгород, 1982. С. 117–118.

32. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: Nakład i własność krakowskiej spółki wydawniczej, 1927. 806 s.

References

1. Bihusiak M.V. (2015–2016) Dynamika semantichnoi struktury nazv pomeshkan ta yikh elementiv u hovirkakh Ivano-Frankivshchyny [The dynamics of semantic of the names of the dwellings in the dialects of the Ivano-Frankivsk region]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filolohiia*. Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka V. 44–45. S. 3–8 [in Ukrainian].
2. Boykivs'kyi slovarets' zi sela Hvizdtsia (1931–1938) [Boyko's dictionary from the village of Hvizdets] / uporiadnyk Yu. Kmit. *Litopys Boykivshchyny*. Sambir, Ch. I–X [in Ukrainian].
3. Velykyi nimetsko-ukrainskyi slovnyk (2005) [Large German-Ukrainian dictionary] / ukl. V. Myuller. Kyiv: Vydavnychi dim «Chumtskyi shliakh». 792 s. [in Ukrainian].
4. Vengersko-russkiy slovar' (1987) [Hungarian-Russian dictionary] / obshch. red. L. Gal'di: 2-e izd. stereotyp. Moskva; Budapesht: Russkiy yazyk; Izdatel'stvo Akademii nauk Vengrii, 872 s. [in Russian].
5. Hlukhovtseva K.D. (1997) Dynamika skladu nazv hospodarskykh prymishchen u skhidnoslobozhanskykh hovirkakh [Dynamics of outbuildings, names structure in Eastern Slobozhanshchyna dialects]. *Ukrainskyi dialektolohichnyi zbirnyk*. Kyiv. S. 177–194 [in Ukrainian].
6. Dzendzelivskyi Yo.O. (1958–1993) Lihvistychnyi atlas ukrainskykh narodnykh hovoriv Zakarpatskoi oblasti URSS: Leksyka. [Linguistic atlas of Ukrainian folk dialects of the Transcarpathian region of the Ukrainian SSR: Vocabulary]. Ch. I. Uzhhorod [in Ukrainian]
7. Doroshenko L.I. (1999) Arealohiia budivelnoi leksyky skhidnopoliskoho dialektu: Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk [Areal placing of building vocabulary in Eastern Polissia dialects: Author's abstract]. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].
10. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy (1982–2012) [Etymological dictionary of Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. T. 1–6 [in Ukrainian].
11. Yevtushok O.M. (1993) Atlas budivelnoi leksyky Zakhidnoho Polissia [Atlas of building vocabulary of Western Polissya]. Rivne. 134 s. [in Ukrainian].
12. Zhelekhivskyi E., Nedilskyi S. (1885–1886) Malorusko-nimetskyi slovar [Malorussian-German dictionary]. Lviv. T. 1–2 [in Ukrainian].
13. Zubrytskyi M. (1909) Selianski budynky v Mshantsi Starosambirskoho povita [Peasant Houses in the Mshansts of the Starosambir district]. *Materialy do ukrainsko-ruskoi etnolohii*. Lviv, T. 11, S. 1–22 [in Ukrainian].
14. Kobilnik V. (1936) Materialna kultura sela Zhukotyń Turchanskoho povitu [Material culture of village Zhukotin of Turchansky district]. *Litopys Boikivshchyny*. Sambir. T. 7. S. 15–67 [in Ukrainian].
15. Kravchenko Ya. (1997) Budivelni material ta instrumenty dlia sporudzhennia derevnyanykh budivel v Ukrainskykh Karpatakh [Building materials and tools for the construction of wooden buildings in the Ukrainian Carpathians]. *Narodoznavchi zoshyty*. Lviv: NAN Ukrainy. № 5. S. 292–299 [in Ukrainian].
16. Nikonchuk M.V., Nikonchuk O.M. (1990) Budivelna leksyka pravoberezhnoho Polissia v leksyko-semantichnii systemi skhidnoslovianskykh mov [The constructional vocabulary of the right-hand side of Polissya in the lexical-semantic system of the East Slavic languages]. Zhytomyr. 369 s. [in Ukrainian].
17. Onyshkevych M.I. (1984) Slovnyk boikivskykh hovirok u 2 t. [Dictionary of Boiko's dialects in 7 v.]. Kyiv. T. 1–2 [in Ukrainian].
18. Polishchuk L.B. (2015) Strukturna orhanizatsiia ta heohrafiia nazv tradytsiinoho budivnytstva v skhidnopodilskykh hovirkakh: dis. ... kand. filol. nauk [Structural organization and geography of the names of traditional construction in the Eastern Podillya dialects: dissertation]. Uman: Umanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Pavla Tychyny. 424 s. [in Ukrainian].
19. Polishchuk L.B. (2019) Semasiolohiia budivelnoi leksyky skhidnopolidskoho dialektu [Semasiology of the construction vocabulary of the East Podillia dialect]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*. № 42. T. 1. Odesa. S. 49–53 [in Ukrainian].
20. Polishchuk S.S. (2016) Mizhdialektna vzayemodiya hovoriv serednionadbuzkoho arealu: dys. ... kand. filol. nauk [Interdialectal interaction of dialects of the Middle Nadbuzhzhia area: dissertation. philol. sciences]. Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova. Odesa, 375 s. [in Ukrainian].
21. Polishchuk S.S. (2019) Nazvy prymishchen dlia utrymuvannia sviyskykh tvaryn u hovirkakh Serednioho Nadbuzhzhia [Names of premises for keeping domestic animals in the dialects of the Middle Nadbuzhzhia]. *Zapysky z ukrayinskoho movoznavstva*. Odesa. Vyp. 26(1). S. 85–96 [in Ukrainian].
22. Radovich R. (2015) Narodna arkhitektura Starosambirshchyny XIX – pershoyi polovyny XX st. (Zhytlovo-hospodarskyi kompleks) [National architecture of the Starosambirshchyna 19th – the first half of the twentieth century. (Housing and Utility Complex)]. Kyiv: Vydavets Oleh Filyuk. 352 s. [in Ukrainian].
23. Sabadosh I.V. (2008) Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu [Dictionary of the Transcarpathian dialect of the village of Sokyrnitsa, Khust district]. Uzhhorod: Lyra [in Ukrainian].
24. Serdeha R.L. (2006) Nazvy hospodarskykh prymishchen u tsentralnoslobozhanskykh hovirkakh (sklad

i semantyczna struktura) [Names of premises in Central Sloboda dialects (composition and semantic structure)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho u-tu im. V.N. Karazina. Seriya: Filolohiia*. Kharkiv. № 47. S. 36–39 [in Ukrainian].

25. Slovar ukraïnskoi movy. Uporiad. z dodanniam vlasnoho materialu B. Hrinchenko (1996–1997) [Dictionary of the Ukrainian language. Order. with the addition of his own material B. Hrinchenko]. Kyiv: Naukova dumka. T. 1–4 [in Ukrainian].

26. Slovnyk ukraïnskoi movy (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 v.]. Kyiv: Naukova dumka. T. I–XI [in Ukrainian].

27. Tymchenko E.K. (2002) Materialy do Slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukraïnskoi movy XV–XVIII st.: u 2 t. [Materials to the Dictionary of Written and Book Ukrainian in the 15th–18th centuries in 2 v.]. Kyiv, New York. T. 1–2 [in Ukrainian].

28. Tyshchenko L.M. (2006) Pivdenoslobozhanski nazvy prymishchen dlia zberihannia zerna ta snopiv u prostoroviy ta chasoviy proektsiyi [South Slobozhanshchyna names of premises for storage of grain and sheaves in spatial and temporal projection]. *Linhvistyka: zb. nauk. prats*. Luhansk. № 1. S. 157–164 [in Ukrainian].

29. Toder D. (2012) Budivelna leksyka ukraïnskykh hovoriv Zakarpattia yak predmet naukovoho doslidzhennia [Building vocabulary of the Ukrainian dialects of Transcarpathia as a subject of research]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: zb. nauk. prats*. Uzhhorod: Uzhhorod National University. T. 17. S. 63–67 [in Ukrainian].

30. Toder D.D. (2012) Leksyka, poviazana z zhytloom ta prylehloiu do noho terytoriiu, v ukraïnskykh hovorakh Zakarpattia [Lexics related to housing and the territory adjacent to it, in the Ukrainian dialects of Transcarpathia]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: zb. nauk. prats*. Uzhhorod, № 18. S. 78–88 [in Ukrainian].

31. Shylo H.F. (1982) Budivelna leksyka v zakhidnoukraïnskykh hovorakh [Building vocabulary in Western Ukrainian dialects]. *Leksyka ukraïnskoi movy v yii zviazkakh z susidnimy slovianskymy i neslovianskymy movamy: tezy dop*. Uzhhorod. S. 117–118 [in Ukrainian].

32. Brückner A. (1927) Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: Nakład i własność krakowskiej spółki wydawniczej. 806 s. [in Polish].

FEATURES OF THE BUILDERS' TOOLS NOMINATION IN BOYKO'S DIALECTS

Abstract. The article analyzes the names of builders' tools as a segment of the construction vocabulary of Boyko's dialects. Internal and external lingual factors, influencing the vocabulary of dialects, lead to the fact that certain names of construction realities are becoming archaic. The relevance of the study lies in the need to preserve dialect names that may be lost for future generations. In addition, the relevance of the study is caused by the lack of a systematic analysis of the construction vocabulary of Boyko's dialects as well. The purpose and objectives of investigation is to identify the structure of the names of the tools of the builders, as well as their motivation, wordbuilding, etymology and systemic links. The analysis showed that, in terms of structure, the names of instruments and tools are represented in one-word language units. To create one-word names, typical morphemes are 'action' (*dzuban, klepach, pazhnyk, tovkachka, kolotushka, trambachka*, etc.) and 'building material' (*gontar, dranychnyk, latnyk*). Simple names are formed mainly by suffixation (*shemetivka, stihachka, shpiklarka, masterock*, etc.). Compound way of word formation and word building by means of prefixes (*benzopyla, wodowaha*) are viewed sporadically. Two-word units make up an insignificant part of the studied joint venture, most of which are attributive-substantive word combinations (*ruchna pyla, tratska pyla, shykova lopata, sovkova lopata*, etc.) In some dialects, the antonymic relations with the differential attribute «size» (*polutorka*), «shape» (*molotok, klevets*), and synonymic relations (*kolotushka, tovkachka, trambachka – doubna, tramboyka – doubinka*) are figured out. The names of tools and means are illustrated both with specific lexemes and borrowed from German (*shpatel, kelma, shmyga*, etc.), Polish (*trach, obtsenky, pyon*), Hungarian (*arshiy, faragiv, dagliu*), Czech (*crompach*), Dutch (*vaterpas*), Turkish (*yugan*). An earlier borrowing from the new Greek language (*liskar*) is sporadically mentioned.

Most of the names are normative in the modern Ukrainian literary language. Some names have passed to a passive vocabulary of dialects under the influence of extra-linguistic factors.

Keywords: Boyko's dialect, construction vocabulary, name, meaning, lexeme, semantics, tool, means.

© Чаган О., 2021 р.

Оксана Чаган – старший викладач кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Львів, Україна; oksanachagan@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-73868116>

Oksana Chahan – Senior Lecturer, Department of Moral and Psychological Support of the Troops, Hetman Petro Sahaidachnyi National Academy of Land Forces, Lviv, Ukraine; oksanachagan@ukr.net <https://orcid.org/0000-0001-73868116>